

The critical analysis of James Bellamy's perspective on the term "al-Mathani"

Roghayyeh alizadeh

The critical analysis of James Bellamy's perspective on the term "al-Mathani"

Roghayyeh alizadeh

1. Assistant Professor, Department of Islamic Studies, Faculty of Theology and Islamic Studies, Payame Noor University, Tehran, Iran. r.alizadeh@pnu.ac.ir

Article Info

Article type:
Research Article

Article history:
Received
Received in revised form
Accepted
Available online

Keywords:
Quranic Misinterpretation,
Critical Analysis,
Lexical
Emendation,
Orientalists, James
Bellamy, Sab'an
min al-Mathani.

ABSTRACT

Objective: The discussion surrounding the claim of “alteration” or “distortion” (taḥrīf) in the Qur’an, raised by several Orientalists (Western scholars of Islam)—particularly in relation to the standardization of the Uthmanic codex (Mushaf of ‘Uthmān)—has emerged as one of the most intricate, far-reaching, and controversial topics in modern Qur’anic studies. This issue has acquired a distinctive place not only within comparative theology, but also in the domains of textual criticism, historical linguistics, and the history of transmission of sacred texts.

Recent research in this field primarily employs modern philological, codicological, and hermeneutical approaches to examine the textual and historical authenticity of the Qur’an in comparison with other Semitic religious scriptures. From the perspective of such scholarly currents, understanding the process through which the current Qur’anic corpus took shape requires meticulous evaluation of historical data, variant readings (qirā’āt), and ancient Qur’anic manuscripts.

Among the Orientalists who have paid particular attention to this subject, James A. Bellamy stands out as a prominent and influential figure. In his well-known article entitled “Some Proposed Emendations to the Text of the Koran,” Bellamy adopts a critical approach to the Qur’anic text and proposes a hypothesis suggesting that certain instances of visual or auditory error (taṣḥīf) may have occurred during the transmission process. In his analysis, Bellamy cites the Qur’anic phrase “sab’ān mina al-mathānī” as an example of such textual phenomena, arguing that it originally existed in the form “shay’ān mina al-matāli.” He attributes this change to graphical confusion in the early representation of Arabic letters, composed at a time prior to the introduction of diacritical marks and vowel notation. According to Bellamy, in the early stages following the compilation of the Qur’an, such orthographic ambiguities could have facilitated inadvertent misreadings or mis-transmissions of certain words.

To substantiate his thesis, Bellamy draws upon several methods:

1. Comparative Semitic linguistics, including Arabic, Hebrew, and Aramaic, to uncover root connections and potential phonetic shifts;
2. Historical study of Qur’anic readings and manuscript variants, especially early codices written in Kufic and Hijazi script;
3. Morphological, phonetic, and semantic analysis of terms to evaluate whether the proposed emendation coheres meaningfully with the broader context of the verse.

Although Bellamy’s theory has encountered strong criticism from Muslim scholars—many of whom regard it as based on linguistic conjecture lacking reliable manuscript evidence—

his work can nevertheless be situated within a broader academic movement seeking to reexamine the history of the Qur'an's evolution and transmission through the lens of interlingual and textual-critical studies. In fact, such inquiries—even when controversial—reflect the expanding scope of Qur'anic research within the global academic sphere and the ongoing dialogue between Islamic tradition and Western scholarship.

Method(s): In response to this perspective, the present study adopts an analytical–critical approach structured around three principal axes:

1. Historical examination of the reports and documentary evidence concerning the compilation of the Qur'an during the Prophet's lifetime and in the subsequent period;
2. Linguistic and semantic analysis of the key lexical elements in the verse under discussion, aimed at clarifying their etymological origins and usage within both Qur'anic and broader Arabic contexts;
3. Intra-textual and structural analysis of the verse, focusing on the coherence of its meaning and its interrelationship with other verses of the Qur'an, particularly within *Sūrat al-Ḥijr*.

Result(s): The findings of the study indicate that Bellamy's position relies predominantly on limited and one-dimensional textual analyses, without sufficient consideration of the oral transmission (*tawātur*) of the Qur'an, its linguistic and structural inimitability (*i'jāz*), and the historical context of its revelation and the compilation of the 'Uthmānic codex.

A thorough examination of historical sources and available data reveals that no credible or substantive evidence supports the hypothesis of any scribal alteration or textual corruption in the Qur'an. On the contrary, the abundant oral traditions, the precise documentation of canonical readings (*qirā'āt*), and the rigorous scholarly preservation within the Muslim community throughout the centuries collectively affirm the stability and textual integrity of the Qur'anic corpus.

Conclusions: Consequently, Bellamy's claim proves untenable both historically and linguistically, and moreover methodologically deficient. It fails to present any persuasive challenge to the robust and well-established system of Qur'anic preservation and transmission, which is grounded in the principles of *tawātur* (mass oral continuity) and the consensus of the Muslim ummah.

Cite this article: Alizadeh, R. (2024). A Critical Analysis of James Bellamy's Perspective on the Term "al-Mathani", *Quranic Doctrines*, (23), 43.

© The Author(s).

Publisher: Razavi University of Islamic Sciences

تحلیل انتقادی دیدگاه جیمز بلمی در مورد واژه «المثنی»

رقیه علی زاده

تحلیل انتقادی دیدگاه جیمز بلمی در مورد واژه «المثنی»

رقیه علی زاده

۱. استادیار، گروه معارف، دانشکده الهیات و معارف اسلامی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران . r.alizadeh@pnu.ac.ir

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: پژوهشی کلیدواژه‌ها: تصحیف قرآن، تحلیل انتقادی، اصلاح واژگانی، مستشرقان، جیمز بلمی، سبعا من المثنی.	بحث درباره ادعای تغییر یا تحریف در قرآن کریم از سوی برخی مستشرقان، به‌ویژه در مورد مصحف عثمانی، موضوعی است که در مطالعات قرآنی معاصر مورد نقد و بررسی قرار گرفته است. جیمز اندرو بلمی، از مستشرقان پیشرو در این زمینه، در مقاله «برخی اصلاحات پیشنهادی در متن قرآن» ادعا کرده است عبارت «سبعا من المثنی» در اصل «شیئا من المثنی» بوده و تصحیف صورت گرفته است. بلمی در این ادعای خود بر مباحث زبان‌شناسی تطبیقی و تحلیل تاریخی تکیه کرده است. جهت بررسی استدلال‌های بلمی، این پژوهش با اتخاذ رویکردی تحلیلی-انتقادی، از سه روش اصلی بهره می‌برد: بررسی تاریخی، بررسی زبان‌شناسی و تحولات معنایی واژه و بررسی درون‌متنی آیه قرآن. یافته‌های تحقیق حاکی از آن است که دیدگاه بلمی با تحلیل‌های تک‌بعدی از متن قرآن شکل گرفته است، بدون اینکه به ماهیت تواتر شفاهی، ساختار اعجاز‌گونه قرآن، و زمینه‌های تاریخی نزول و جمع‌آوری آن توجه کافی داشته باشند. با بررسی‌های دقیق به دست آمد که شواهد محکمی برای تأیید فرضیه تغییر کتابتی قرآن وجود ندارد.

استناد: علی‌زاده، رقیه. (۱۴۰۵). تحلیل انتقادی دیدگاه جیمز بلمی در مورد واژه «المثنی»، *آموزه‌های قرآنی*، (۲۳)، ۴۳. ناشر: دانشگاه علوم اسلامی رضوی.

© نویسندگان.

مقدمه

بیان مسأله : قرنهایست شمار قابل توجهی از خاورشناسان و اسلام‌شناسان غیرمسلمان، اعم از پژوهشگران غربی و غیرغربی، به مطالعه نظام‌مند قرآن کریم پرداخته‌اند. این امر به‌ویژه در سده‌های اخیر، با علاقه‌مندی جدی خاورشناسان و قرآن‌پژوهان غربی به مطالعات قرآنی هم‌شمار قابل توجهی از خاورشناسان و اسلام‌شناسان غیرمسلمان، اعم از پژوهشگران غربی و غیرغربی، به مطالعه نظام‌مند قرآن کریم پرداخته‌اند شده است. از نخستین کوشش‌های غربیان در حوزه اسلام‌شناسی تا به امروز، که دانشگاه‌های غربی تحولات گسترده‌ای را در مطالعات آکادمیک و روش‌مند اسلامی پشت سر گذاشته‌اند، شاهد ظهور رویکردها و دستاوردهای متنوعی در قلمرو مطالعات قرآنی در غرب بوده‌ایم (ر.ک: الویری، محسن (۱۳۸۱) مطالعات اسلامی در غرب، تهران: سمت و بارانی، محمدضا (۱۳۹۷) تاریخ مطالعات اسلامی در غرب، قم: مرکز بین المللی ترجمه و نشر المصطفی (ص))

بررسی سیر تحول قرآن پژوهی در غرب نشان می‌دهد از نیمه‌های قرن بیستم میلادی پژوهش‌های مستشرقان درباره تمدن‌ها و ادیان شرقی بویژه دین اسلام در مسیر جدیدی گام برداشت. از جمله محورهای مهم مورد بحث در میان مستشرقان، می‌توان به بحث‌های زبان‌شناختی و وجود ناهماهنگی‌های زبانی در متن قرآن اشاره کرد. در همین راستا برخی مستشرقان، از جمله نولدکه (Nöldeke, 1919, Vol 1, p212) و جان وانزبرو (Wansbrough, 1977, p42) بر این باورند که زبان قرآن در طول دوره نزول وحی دستخوش تغییرات تدریجی شده و به‌ویژه در دوره مدنی ساختار نحوی و واژگانی آن پیچیده‌تر شده است. علاوه بر پژوهش‌های تخصصی درباره قرآن، زمینه‌هایی مانند تصحیف و نیز تصحیح متن قرآن از مواردی است که خاورشناسان به آن پرداخته‌اند.

جیمز اندرو بلمی، استاد دانشگاه میشیگان، در مجموعه‌ای از مقالات خویش^۱ به مسئله تصحیف در متن قرآن پرداخته و بر اساس دیدگاه خود، پیشنهاداتی را برای بازسازی صورت اصیل و صحیح واژگان ارائه داد. ایشان در مقاله سوم (Some Proposed Emendations to the Text of the Koran) این احتمال را مطرح کرده است که عبارت «سبعاً من المثنائی» در آیه ۸۷ سوره حجر در اصل «شیئاً من المثنائی» بوده و چون قرآن‌های اولیه نقطه نداشته، قاریان آن را به اشتباه چنین خوانده‌اند!

اهمیت و ضرورت پژوهش : جیمز بلمی عموماً واژگانی را بررسی می‌کند که یا در تفسیر آنها میان مفسران اختلاف نظر وجود دارد و یا واژگانی هستند که تنها یک بار در قرآن به کار رفته‌اند. وی استدلال می‌کند که

¹. "Al-Raqim or al-raqud? A note on surah 18:9". *Journal of American Oriental Society* 111i (1991) pp.115-117.

2. "Fa-Ummuhu Hawiyah a note on surah 101:9". *Journal of American Oriental Society* 112iii (1992) pp.485-487.

3. "Some Proposed Emendations to the Text of the Koran". *Journal of American Oriental Society* 113iv (1993) pp.562-573.

4. "More Proposed Emendations to the Text of the Koran". *Journal of American Oriental Society* 116ii (1996) pp.196-204.

این ویژگی، عامل اصلی ابهام و رمزآلودگی این واژگان شده است؛ ابهامی که حاصل خطاهای نسخه‌برداری است و با اصلاح آن واژه، معنای آیه آشکار خواهد گردید. رویکرد او نمونه‌ای از نقد متنی قرآن بر اساس فرضیه‌های زبان‌شناختی است که با واکنش‌های انتقادی زیادی روبه‌رو شده است. بی‌تردید تفسیر صحیح و برداشت مفهوم دقیق از آیات قرآن مرهون معناشناسی و تحلیل واژگان قرآن کریم است.

سؤال پژوهش: مسئله اصلی این پژوهش، بررسی انتقادی دیدگاه جیمز بلمی درباره واژه «المثانی» در آیه «وَلَقَدْ آتَيْنَاكَ سَبْعًا مِنَ الْمَثَانِي وَالْقُرْآنَ الْعَظِيمَ» (حجر/ آیه ۸۷) است؛ پژوهش حاضر در پی پاسخ‌گویی به این پرسش است که: آیا فرضیات بلمی درباره واژه مورد بحث با ساختار زبانی قرآن و نظام معنایی آن و نیز با منابع تفسیری و لغوی کهن سازگاری دارد؟ و نقاط ضعف و قوت آن چیست؟ یافتن جواب این پرسش‌ها می‌تواند به فهم صحیح‌تر قرآن کمک کرده و از برداشت نادرست از آیات قرآن جلوگیری کند.

فرضیه پژوهش: فرضیات بلمی در مواجهه با واژه «المثانی»، به دلیل ناسازگاری با نظام معنایی قرآن و عدم انطباق با گزارش‌های لغوی و تفسیری سده‌های نخستین، فاقد وجهت علمی است و بیش از آنکه برآمده از تحلیل ساختاری باشد، محصول پیش‌فرض‌های شرق‌شناسانه برای بازسازی متن بدون در نظر گرفتن سنت شفاهی حفظ و قرائت است.

پیشینه پژوهش: در حوزه مطالعات قرآنی خاورشناسان، با وجود حجم گسترده‌ای از تحقیقات و تألیفات، موضوع ادعاهای جیمز بلمی درباره خطاهای واژگانی در قرآن و پیشنهاد‌های وی برای جایگزینی این واژگان، از کم‌توجهی نسبی برخوردار بوده است. مقاله‌هایی که در نقد ادعاهای بلمی نوشته شده است عبارت است از:

- ۱- اسکندری، جواد، و امیری، محمدمقداد، بررسی مقاله الرقیم و الرقود، نشریه قرآن‌پژوهی خاورشناسان، مرکز تحقیقات قرآن کریم المهدی، سال ششم، شماره ۱۰، بهار و تابستان ۱۳۹۰، صفحه ۹۷-۱۲۶.
- ۲- فرزانه، سید بابک، حصب جهنم: بررسی معناشناختی واژه «حصب» در قرآن معرفی و نقد. بهار و تابستان ۱۳۹۰ - شماره ۴۹، صفحه ۹۹-۱۱۲.
- ۳- فقهی زاده، عبدالهادی؛ امامی دانالو، حسام؛ مسجل؛ پیشنهادی ناصحیح و غیرعالمانه، مجله: پژوهشنامه تفسیر و زبان قرآن، بهار و تابستان ۱۳۹۳ - شماره ۴، صفحه ۱۱۵ تا ۱۲۸.
- ۴- امیری دوماری، نفیسه؛ نکونام، جعفر؛ تحلیل انتقادی اصلاح واژه «اب» در قرآن توسط جیمز بلمی، مجله: قرآن‌شناخت، بهار و تابستان ۱۳۹۸ - شماره ۲۲، صفحه ۴۳ تا ۵۶.
- ۵- امیری دوماری، نفیسه؛ نویسنده: قمرزاده، محسن؛ نقد مبناساختی جیمز بلمی؛ با تکیه بر آراء آیت الله فاضل لنکرانی مجله: قرآن‌پژوهی خاورشناسان، پاییز و زمستان ۱۳۹۸ - شماره ۲۷، صفحه ۳۳ تا ۴۶.
- ۶- جزینی، غلامعلی؛ نویسنده: رضایی هفتادار، حسن؛ تحلیل انتقادی دیدگاه جیمز بلمی درباره آیه ۸۸ سورة زخرف مجله: مطالعات قرائت قرآن، پاییز و زمستان ۱۴۰۱ - شماره ۱۹، صفحه ۱۱۹ تا ۱۴۷.
- ۷- حاجی اسماعیلی، محمدرضا و نجات بخش آزادانی، علیرضا، نقد مقاله «پاره ای از پیشنهادات اصلاحی مصحف» اثر جیمز بلمی. نشریه مطالعات تاریخی قرآن و حدیث، سال بیست و هشتم، ۱۴۰۱، صفحه ۴۷-۶۹.

۸- دهقانی قناتغستانی، مهدیه، ۱۴۰۱ش، تعیین مصداق «سبعاً من المثانی» در آیه ۸۷ سوره حجر با توجه به باهم‌آبی موضوعات - در قرآن کریم، مجله تحقیقات علوم قرآن و حدیث، دوره ۱۹، شماره ۱ - شماره پیاپی ۵۳، صفحه ۱۲۱-۱۵۵.

۹- امیری دوماری، نفیسه؛ تحلیل انتقادی دیدگاه جیمز بلمی در ارتباط با قرائت واژه «امّة»، مجله: قرآن پژوهی خاورشناسان، پاییز و زمستان ۱۴۰۱ - شماره ۱۹، صفحه ۱۸۲ تا ۲۰۰.

۱۰- ناصر معدلی، فاطمه: معارف، مجید؛ بررسی انتقادی اصلاح واژه «انترک» در سوره دخان توسط جیمز بلمی، قرآن پژوهی خاورشناسان، پاییز و زمستان ۱۴۰۲، شماره ۳۵، صفحه ۲۰۴ تا ۲۳۲.

۱۱- ریاحی مهر، باقر، تحلیل انتقادی دیدگاه اصلاحی جیمز بلمی درباره واژه «جَنبٌ» با رویکرد تفاسیر فریقین، مجله: مطالعات تفسیر تطبیقی، پاییز و زمستان ۱۴۰۳ - شماره ۱۸، صفحه ۲۳۸ تا ۲۵۷.

۱۲- امامی دانالو، حسام، تحلیل انتقادی دیدگاه جیمز بلمی درباره واژه «اعراف»، مطالعات معرفتی در دانشگاه اسلامی، پاییز ۱۴۰۳ - شماره ۱۰۰، صفحه ۱۱۷ تا ۱۳۶

از آنجا که ادعاهای بلمی به شکلی جزئی و موردی ارائه شده و هر مورد استدلالی ویژه و متمایز دارد، لازم است هر یک از این الفاظ به تفکیک تحلیل و بررسی گردد. در این میان، واژه «المثانی» در عبارت «سبعاً من المثانی» که محور اصلی این پژوهش است، تاکنون موضوع موردی هیچ مطالعه پژوهشی نبوده است.

روش و ساختار پژوهش: لذا این پژوهش با اتخاذ رویکرد تحلیل - انتقادی و بهره‌گیری از چهار روش: ۱- تحلیل تاریخی: مراجعه به منابع معتبر تاریخی و تحلیل آنها ۲- زبان‌شناسی: بررسی ریشه‌شناسی واژه و تحولات معنایی آن ۳- بررسی درون‌متنی: تحلیل جایگاه واژه در سیاق آیات و انسجام متن قرآن ۴- بررسی قرآنی: تأیید یا نقض معنا و مفهوم مورد نظر از آیات قرآن، به ارزیابی اعتبار دیدگاه بلمی پرداخته و در پی آن است که نشان دهد که دیدگاه بلمی در مورد عبارت «سبعاً من المثانی» با چالش‌های جدی مواجه است. ابتدا متن مورد نظر از مقاله «Some Proposed Emendations to the Text of the Koran» (برخی از تصحیحات پیشنهادی برای متن قرآن) همراه با ترجمه آورده شده و سپس نکات قابل ذکر تحلیل و بررسی گردیده است.

یافته‌های پژوهش: تحلیل جامع نشان می‌دهد که فرضیه بلمی بیشتر مبتنی بر حدسیات زبان‌شناختی است تا شواهد مستند. این پژوهش ضرورت توجه همزمان به ابعاد زبانی، تفسیری و متنی در بررسی واژگان قرآنی را مورد تأکید قرار می‌دهد.

۱. ترجمه بخش مربوط به واژه «المثانی» از مقاله جیمز بلمی و ترجمه آن

معتقدم کلمه در آیه ۸۷ سوره ۱۵ (حجر) باید به «الْمَثَالِي» تصحیح شود و در آیه ۲۳ سوره ۳۹ (زمر) به «مَتَالِي» به معنای «تلاوت‌ها»، یعنی چیزی که تلاوت شده یا باید تلاوت شود. این جمع مکسر «مَتَلَوْ» است، همان‌طور که «مَكْتُوب» جمعش «مَكَاتِب» به معنای «نوشته‌ها» است و «مَزْمُور» جمعش «مَزَامِير» به معنای «زبورها» و غیره. کاتب، حرف «لام» را به اشتباه «نون» خواند چون بیش از حد کوتاه نوشته شده بود. پس از پذیرش «نون»، تنها کلمه‌ای که می‌توانست از «رسم الخط» حاصل شود «مَبَانِي» بود که درست به نظر نمی‌رسید. بنابراین او ناگزیر شد «مَثَانِي» را انتخاب کند و به این ترتیب، ایده «تکرار و تثبیت» را پایه‌گذاری کرد.

یکی از دلایلی که کاتب موفق به خواندن «مَثالی» نشد این است که این واژه در قرآن نیامده و همینطور شکل مفرد آن یعنی «مَتْلُو». با این حال، فعل «تلا» به معنای «تلاوت کردن» بسیار رایج است و بیش از شصت بار در اشکال مختلف، هم به صورت معلوم و هم مجهول، در قرآن به کار رفته است. بنابراین، صفت مفعولی (مَتْلُو) قطعاً از نظر زبانی امکان‌پذیر است. محتمل است که فعل «تلا» در گویش رایج مردم مکه چندان پرکاربرد نبوده، اما ناگهان تنها در قرآن کاربرد گسترده‌ای یافته است. از این رو، کاتب از امکان وجود این فعل در این مورد خاص آگاه نبوده است. در فرهنگ‌های لغت، فضای اختصاص‌یافته به «تلا» با این معنا کاملاً محدود است و هیچ شاهد مثال ندارد. شاهد دیگری بر کم‌کاربرد بودن این واژه، در شعر یک شاعر مَخْضَرَم به نام خُفاف بن عمیر سَلَمی یافت می‌شود. او هنگام توصیف جایگاه اردوی معشوقش، صفت فاعلی «تال» را به اشتباه — با این تصور که به معنای «کاتب» است — به کار برده است: «كَأَنَّهَا صُحُفٌ يَخْطُهَا تَالٍ» «گویی آنها صفحه‌هایی هستند که یک «تال» آن را می‌نویسد».

فعل «تلا» معمولاً با «آیات» به عنوان مفعول یا نایب فاعل به کار می‌رود، اما مواردی نیز یافت می‌شود که با واژه‌های دیگر از جمله «کتاب» (هفت بار، رجوع کنید به فرهنگ واژگان) همراه شده است. بنابراین، در آیه ۲۳ سوره زمر، هیچ ناسازگاری در یکسان دانستن «کتاب» و «مَثانی» وجود ندارد.

همچنین لازم است «سَبْعاً» تصحیح شود که به نظر من باید «شَبْعاً» خوانده شود. این اشتباه زمانی رخ داد که کاتب با بی‌دقتی حلقه کوچکی شبیه «ع» نوشت، به جای بخش عمودی حرف «ی». این مسئله قابل مقایسه با زمانی است که ما حرف کوچک «e» را به قصد نوشتن خط عمودی حرف «i» می‌نویسیم. کاتب بعدی با دیدن «سب» (با حلقه شبیه e)، کاری جز افزودن «ب» و تشکیل کلمه «سبع» نمی‌توانست انجام دهد.

بدون شک، عدد «هفت» نیز برای او مفهوم آشنا و خوشایندی بوده است. این عدد در خاور نزدیک به‌طور کلی عددی مقدس به‌شمار می‌رود و بسیاری از امور به صورت «هفت‌تایی» دسته‌بندی می‌شوند. از آنجا که کاتب معنای «مَثانی» را نمی‌دانسته، قطعاً احساس کرده که عدد هفت برای چنین عبارت مبهمی مناسب است. متن اصلاح‌شده آیه ۸۷ حجر: «وَلَقَدْ آتَيْنَاكَ شَيْئًا مِّنَ الْمَثَالِي وَالْقُرْآنَ الْعَظِيمَ». «و به راستی به تو بخشی از نغمه‌های تلاوت‌شده و قرآن عظیم را عطا کردیم».

مَثانی همچنین در آیه ۲۳ سوره زمر آمده است: «اللَّهُ نَزَلَ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ كِتَابًا مُّتَشَابِهًا مَّثَانِي تَقْشَعِرُّ مِنْهُ جُلُودُ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ ثُمَّ تَلِينُ جُلُودُهُمْ وَقُلُوبُهُمْ إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ». «خداوند بهترین سخن را نازل کرده است: کتابی همسان (در بخش‌هایش)، مَثانی، که از [شنیدن] آن پوست کسانی که از پروردگارشان می‌ترسند به لرزه می‌افتد، سپس پوست و دل‌هایشان به یاد خدا نرم می‌شود».

۲. بررسی دیدگاه جیمز بلمی درباره «سبعاً من المثنائي»

مؤلف در مقاله خود هیچ علت و دلیلی مطرح نکرده است و فقط حالت‌هایی از خطاها و اشتباهاتی را که ممکن است در یک نسخه خطی روی دهد، بیان کرده است. اما روش تصحیح نسخ که توسط ایشان مطرح شده است به قرآن ارتباطی ندارد و مطالبی (یا به نوعی دلایلی) که نویسنده برای دفاع از تئوری خود مطرح کرده است، کاملاً خدشه‌پذیر است به طوری که ادعای ایشان را در مورد تصحیف عبارت «سبعاً من المثنائي» در آیه ۸۷ سوره حجر، از اساس باطل می‌کند.

۲-۱. بررسی تاریخی

۱- جیمز بلمی ادعا کرده است: اختلاف در رسم الخط و کتابت باعث بروز اشتباه در متن قرآن شده است؛ در حالیکه باید گفت اولاً: در زمان نزول و کتابت اولیه قرآن، خط عربی در مرحله آغازین خود فاقد اعجام (نقطه‌گذاری) و اعراب (علامت‌گذاری) بود؛ برای مثال، برای نوشتن حروف «ب، ت، ث، ی و ن» فقط یک حرف به کار می‌رفت. این نقص و نبود علائم فتحه، ضمه، کسره و تنوین قرائت قرآن را با دشواریهای زیادی روبه‌رو می‌کرد، که گاه تنها راه‌حل آن فقط از طریق سماع ممکن بود: «از این رو، در صدر اول، قرائت قرآن فقط به سماع و نقل موکول بود و، جز از طریق شنیدن، قرائت قرآن

تقریباً ممتنع بود» (معرفت، ۱۳۸۶، ص ۱۳۸). شنیدن و در حافظه سپردن از مهمترین روش‌های حفظ قرآن و نقل آن به دیگران به شمار می‌رود. تواتر همیشه از راه حفظ و نگهداری در سینه‌ها امکان پذیر است. و قرآن موجود طی اعصار و قرون و در جمیع طبقات مسلمانان به همین نحو نقل و قرائت شده است. (ابوزهره، ۱۳۷۹، ص ۴۶؛ فاضل لنکرانی، ۱۳۹۶، ص ۱۴۸؛ خویی، ۱۳۸۷، صص ۱۶۵-۱۷۵)

قرآن به پیامبر (ص) نازل شده و آن حضرت قرآن را از حفظ و نه از روی نوشته بر مردم تلاوت می‌کرد و آنها می‌شنیدند و آن را حفظ می‌کردند؛ و کتابت وسیله‌ای برای نشر و تعلیم قرآن نبود با اینکه پیامبر (ص) به کتابت و حفظ آن دستور داده بود و به هر کدام از صحابه که می‌خواستند اجازه داده بود که قرآن را بنویسند؛ و او هنگامی که خواست قبل از هجرت به مردم مدینه قرآن یاد بدهد، به آنها مصحفی نداد که از روی آن بخوانند بلکه کسی را فرستاد تا قرآن را برای آنها بخواند و آنها بشنوند و این یک سنت بود که پس از پیامبر هم ادامه یافت. (حمد، ۱۳۷۶، ص ۶۶) اهمیت حفظ قرآن در نظر پیامبر باعث شد مسلمانان صدر اسلام نیز به آن توجه ویژه‌ای پیدا کنند و در تقویت و افزایش حفظ قرآن بکوشند. حفظ قرآن برای آنان می‌توانست از جنبه‌های گوناگون مهم باشد؛ مثلاً تلاش برای صیانت قرآن یا حفظ برای آنکه آیات را در بین نمازهای واجب یا مستحب بخوانند (رامیار، ۱۳۶۲، ص ۲۴۳-۲۴۴).

۲- ایشان ادعا کرده‌اند: کاتب به دلیل عدم آشنایی ذهنی با «تلا» از «ثنا» استفاده است؛ این مطلب وقتی صحیح است که کلام وحی تنها از طریق یک شخص و نوشته‌های او به دست دیگران رسیده باشد و مردم راهی برای دسترسی به رسول خدا (ص) و شنیدن کلام وحی از آن حضرت جز از طریق او، نداشته باشند در حالی که کاتبان وحی افراد مختلفی بودند و علاوه بر آن افراد مختلفی از حافظان وحی نیز بودند. (اسکندرلو، امیری، ۱۳۹۰)

مطالعه و تأمل در سیر تاریخی جمع‌آوری قرآن در عصر پیامبر (ص) و اهتمام فوق‌العاده‌ی مسلمین به کتابت و حفظ و تلاوت و نگهداری آن، مخصوصاً وجود گروه کاتبان وحی از روز نخست، این حقیقت را به اثبات می‌رساند که شرایط حاکم بر فضای فکری مسلمانان در طول تاریخ در خصوص نظارت و محافظت از قرآن کریم به گونه‌ای بوده است که امکان تحریف قرآن را غیر ممکن نموده است. افزون بر این، حوادثی چون پُرمعونه (در سال چهارم هجرت)، که در آن هفتاد تن از قاریان و حافظان به شهادت رسیدند (بخاری، ۱۴۰۱، ج ۵، ص ۴۱-۴۲)، نشان‌دهنده فراوانی حافظان در زمان پیامبر است.

۳- همچنین ایشان تغییر «شیئاً» به «سبعاً» را بر اساس احساس کاتب می‌دانند؛ در حالیکه اگر قرآن با دخالت احساس و در دوران پس از پیامبر جمع و به ویژه کتابت شده بود، به احتمال زیاد و به مقتضای فضای رایج آن دوران برخی صحابه برای فضیلت تراشی شخصی و یا خانوادگی نام خود را در قرآن داخل می‌کردند و الفاظ و مضامین را به سود خود تغییر میدادند، در حالی که از اصحاب پیامبر فقط نام زید بن حارثه در قرآن آمده است (سیوطی، ۱۴۲۱، ج ۲، ص ۳۷۲) و فقدان رخدادهای مذکور نشان می‌دهد که قرآن در زمان پیامبر بر نوشت افزارهای آن زمان کتابت و جمع شده بود، به گونه‌ای که دخل و تصرف در آن ناممکن و حداقل دشوار بود.

شاهد دیگر بر این مدعا اینکه رسم الخط قرآن در تمام طول تاریخ غلط‌هایی داشته و این غلط‌های املائی خود دلیلی است بر عدم تحریف قرآن چرا که از مصاحف امام به مصاحف بعدی استنساخ شده و نیز به نسخ بعد از آنان تا مصاحفی که امروز در دست ماست، منتقل شده است. غلط‌های املائی در مصحف همچنان باقی بود و تغییر داده نشد و مسلمانان از عدم تغییر این غلط‌ها به سلامت کتاب و عدم تحریف آن در طی قرن‌ها، استناد می‌کردند، غلط‌های املائی شأنی و تأثیری ندارد و تصحیح آن‌ها سزاوار بود، ولی برای حفظ حرمت نویسندگان پیشین به آن‌ها دست نزدند (معرفت، ۱۳۸۶، ص ۱۲۲-۱۲۷). بنابراین در طول تاریخ، علمای اسلامی هیچگاه به طور رسمی تغییر شکل خطی که قرآن با آن نوشته شده است را توصیه یا تجویز نکرده‌اند. البته وجود غلط‌های املائی در مصحف، در اساس و کرامت قرآن خللی ایجاد نمی‌کند؛ زیرا واقع قرآن آن است که خوانده می‌شود، نه آن چه نوشته شده است، کتابت به هر روشی باشد، مادام که قرائت صحیح و درست به نحوی که در زمان پیامبر گرامی و صحابه او متداول بوده، باقی باشد، موجب هیچ ضرر و زیانی نخواهد شد.

۴- برای اثبات اصالت و حیانی و وثاقت تاریخی قرآن - قطع نظر از دلائل عقلی و اثبات کلیت موضوع - حتی با اتکاء به دلائل تاریخی و استفاده از قرائن و شواهد محکم و تردید ناپذیر موجود در تاریخ نیز، می‌توان وثاقت تاریخی قرآن را به اثبات

رساند. عوامل صیانت بخش قرآن، برخی به اهتمام شدید شخص پیامبر(ص) و تدابیر خاص ایشان در خصوص حفاظت و مراقبت از قرآن باز می‌گردد، برخی نیز به طبیعت قرآن و ویژگی‌های ذاتی این کتاب الهی مربوط می‌شود و برخی به اهتمام و حساسیت جدی مسلمانان در حراست از قرآن و شرایط نهادینه شده جاری در میان مسلمانان در طول تاریخ، باز می‌گردد. چند مورد از مهم‌ترین عوامل تأثیرگذار تاریخی در صیانت از این کتاب الهی، عبارت است از: ۱) تدبیر ویژه شخص پیامبر اکرم(ص) در امر کتابت قرآن ۲) اهتمام شدید مسلمانان ۳) تواتر متن قرآن ۴) اجماع امت بر عدم تحریف قرآن موجود.

حتی مطالعات باستان‌شناختی پیرامون قرآن که مورد تأیید بسیاری از اسلام‌شناسان مدرن است، تصدیق می‌کند که دست‌کم بخش‌هایی از قرآن موجود، به قرن نخست هجری بازمی‌گردد. به عنوان مثال، بر اساس پژوهش‌های یکی از محققان، در میان دوازده هزار قطعه پراکنده از نسخ خطی قرآن که به «دست‌نوشته‌های صناعا» معروف و مربوط به نیمه‌های قرن اول هجری هستند، نسخه‌ای کامل متشکل از ۱۱۴ سوره وجود دارد. بنا بر تحقیقات صادقی و برگمان بر این نسخه احتمال قوی آن است که این نسخه بیشتر از ۱۵ سال بعد از رحلت پیامبر(ص) تولید نشده است. (Sadeghi and Bergmann: 2010, p354)

مقایسه قرآن‌های کهن موجود در مرکز نسخه‌های خطی صناعا که در سال ۱۹۷۲ کشف شده با قرآن‌های چاپی حاضر نشان می‌دهد که اختلاف فقط در رسم‌الخط و کیفیت نگارش کلمات قرآنی است، و وجود اینگونه اختلاف‌ها در نسخه‌های کهن قرآنی هیچ گونه معارضتی با وثاقت تاریخی قرآن ندارد. تصاویری که در ذیل به آنها اشاره می‌شود توسط مرکز نسخه‌های خطی در تاریخ ۱۸ محرم ۱۴۲۱ قمری مصادف با ۲۴ فوریه ۲۰۰۰ میلادی تهیه شده‌اند (پوین، ۱۹۹۶، ص ۲۱).

۲-۲. نقد زبان شناختی

۱- جیمز بلمی «متالی» را جمع واژه «متلو» آورده است؛ در این صورت، طبق قواعد زبان عربی «متالی» باید مشدد بوده باشد و در این صورت ساختار صرفی «مثنائی» با «متالی» متفاوت خواهد بود. مثنائی بر وزن «مَفَاعِل» است و در زبان عربی معمولاً به عنوان اسم جمع (جمع مکسر) برای کلماتی به کار می‌رود که بر وزن «مَفْعَل» یا «مَفْعِل» هستند. این صیغه اغلب برای نشان دادن مکان یا زمان نیز استفاده می‌شود. متالی بر وزن «مفاعیل» است که جمع اسم مفعول در زبان عربی می‌باشد چنانکه جمع واژه «مکتوب» در زبان عربی، «مکاتیب» است. لذا اینکه جیمز بلمی «متالی» را جایگزین واژه «مثنائی» دانسته است به لحاظ ساختار ادبی همخوانی ندارد. در آیه ۸۷ سوره حجر، درباره واژه «مثنائی» ضمن اینکه نظرات مختلفی در این زمینه وجود دارد، گفته شده است یا جمع «مَثْنِیَّة» است یا اسم جمعی است که مفرد ندارد و در هر حال از ماده «ثنی» مشتق است که در لغت استعمال‌ات گوناگونی دارد (جعفری، بی‌تا، ج ۶، ص ۷۰) مثنائی غیرمنصرف است چون جمعی است که مفرد از جنس خود ندارد (ابن عطیه اندلسی، ۱۴۲۲، ج ۴، ص ۵۲۸) مثنائی جمع غیرقیاسی «مَثْنِی» یا اسم جمع می‌باشد و جایز است جمع «مَثْنِی» به معنی «دوتا دوتا» است. (ابن عاشور، بی‌تا، ج ۲۴، ص ۶۹)

واژه «مثنائی» در آیه «اللَّهُ نَزَلَ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ كِتَابًا مُتَشَابِهًا مَثْنًا تَقْشَعِرُّ مِنْهُ جُلُودُ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ...» (زمر/۲۳) صفت کتاب قرار گرفته است (همان، ص ۷۰)؛ ضمن تحلیل‌های مختلف می‌توان از این قاعده استفاده کرد که اسم جمعی که مفردی از جنس خود ندارد، می‌تواند صفت اسم مفرد واقع شود، در این حالت، اسم جمع مفهوم کلی و فراگیری را برای اسم مفرد بیان می‌کند.

قرآن با قطع نظر از جنبه وحیانی آن، منبع قواعد ادبیات عرب است. در زبان عربی قبل از قرآن اصولاً دستور زبان مدون یعنی دانش صرف، نحو، معانی، بیان و... وجود نداشت و عرب جاهلی فقط اشعاری پراکنده همچون معلقات سبع داشته است. (جوادی، بی‌تا، ج ۱۷، ص ۳۲) بعد از نزول قرآن دستور زبان عرب با آموزش امام علی علیه‌السلام به افرادی مثل ابوالاسود دؤلی پایه‌گذاری شد. (صدر، ۱۳۷۵، ص ۴) و در طول اعصار با همت ادیبان بزرگ، مثل سیبویه (۷۹۶ ق) و ابن هشام (۸۰۸ ق)، ادبیات عرب رشد کرد؛ و این یعنی، در صورت تضاد قرآن با قواعد، قواعد زیر سؤال می‌روند و نه قرآن.

۲- بنابر ادعای بلمی حرف «ل» به خاطر کوتاهی دسته اش با حرف «ن» اشتباه شده است؛ اما، نقطه نداشتن در ابتدای نگارش قرآن کریم به خط کوفی، بدان معنا نیست که هیچ وجه تمایزی بین حروف هم شکل وجود نداشت.

خط کوفی نیز مانند سایر خطوط قدیمی، دارای وجه تمایزهایی در شکل حروف شبیه به هم داشت «این خط از جنبه‌های گوناگون دارای ویژگی‌های زیبایی شناسانه است. از جمله این موارد استقامت ظریف و کامل خطوط عمودی و افقی که در اندک کجی و خراش یا دندانهای نگارش شده و همچنین توجه به کرسی و رعایت توازی کامل میان اضلاع عمودی و افقی حروف، در آن دیده می‌شود. از دیگر موارد تناسب در ترکیب حروف پیوسته یک شکل و یکنواختی در حروف، ارتفاع، کلمه از لحاظ فاصله ناپیوسته در این خط است. دوایر حروف کوفی بر اساس، قواعد هندسی خاص و تفنن شایسته در نگارش راس‌ها دندانها و انتهای حروف صورت گرفته و همچنین توجه به کشش برخی از حروف در محل خویش...» (علی بیگی، ۱۳۸۸)

با دقت در شکل نوشتاری حروف خط کوفی این ادعا صحیح به نظر نمی‌رسد. شکل زیر این مطلب را می‌رساند.

اول کلمه	وسط کلمه	آخر کلمه
ا	ا	الله
ب	ب	ب
ج	ج	ج
د	د	د
ر	ر	ر
س	س	س
ع	ع	ع
ف	ف	ف
ق	ق	ق
ک	ک	ک
ل	ل	ل
م	م	م
ن	ن	ن
و	و	و
ه	ه	ه
ی	ی	ی
لا	لا	لا

شکل ۱

۳- از آنجایی که چنین قرائتی از هیچ یک از قرا به ثبت نرسیده است. (مختار عمر؛ سالم مکرّم، ۱۴۰۸، جزء ۳، ص ۲۶۳) و چنین تصحیف یا تحریفی در مصحف هیچ بلدی ثابت نشده است (دانی، بی‌تا، ص ۵۳) پس در هیچ دوره ای مصحفی به این شکل نوشته نشده بود. وجود نداشتن یک نوع خاص قرائت و کتابت برای یک آیه از کتابی چون قرآن که از زمان نزول مورد بررسی و تحلیل‌های مختلفی بوده است، به معنای مستدلّ نبودن و سلیقه ای بودن ادعای مورد نظر است.

۴- بنابر ادعای جیمز بلمی واژه «تلا» در گفتار مردم عامه کمتر استفاده می‌شد و برای واژه «متالی» شواهد شعری وجود ندارد، پس دلیل اطلاق متالی بر قرآن چه می‌تواند باشد؟ چنانکه اطلاق مثنائی بر قرآن در اشعار عرب دیده می‌شود مانند:
 فَمَنْ لَّقُوا فِي بَعْدِ حَسَانٍ وَابْنِهِ
 وَمَنْ لِّلْمَثْنَى بَعْدَ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ (حسان بن ثابت، ۱۹۷۴، ج ۱، ص ۴۴۷)
 «چه کسی جز حسان و پسرش از عهده جفت کردن ابیات هم قافیه بر می‌آید، چه کسی جز زید بن ثابت از عهده تلاوت ابیات هم فاصله بر می‌آید».

۵- به کاربردن یک واژه به جای واژه دیگر در هر زبانی، بنابر شرایط حال و مقال، دلایل خاص خود را دارد؛ چنانکه انتخاب کلمه «تال» (تلاوت‌کننده) به جای «کاتب» (نویسنده) یک انتخاب تصادفی نیست، بلکه عاملی است که این تشبیه را از یک مقایسه خوب به یک شاهکار ادبی تبدیل می‌کند که به جوهره زیبایی‌شناسی این تشبیه برمی‌گردد و این جوهره با توجه به بیت های دیگر سروده مشخص می‌شود؛ مثل افزودن بُعد صوتی و آهنگین به صحنه، ایجاد تناقضی هنرمندانه، تقدس بخشیدن به عمل جنگ، اشاره به تقدیر و قضا و قدر... جیمز بلمی دلیل جایگزینی این واژگان در آیات قرآن را اشاره نکرده و جز شباهت کتابتی دلیل دیگری نیاورده است.

۲-۳. نقد درون متنی

نقد درون متنی درگیر مبانی و مطالب متن آیه و درستی و نادرستی آنهاست. نقد درونی خود را درگیر مضامین و مطالب می‌کند مواردی مثل بررسی سیاقی، معناشناسی واژه با توجه به آیات دیگر، هم‌آوایی موضوع در آیات دیگر قرآن.

۲-۳-۱. آیه ۸۷ در سوره حجر

برای درک بهتر سیاق آیه ۸۷ سوره حجر و انتخاب «المثنائی» یا «المتالی» در متن آیه، لازم است به آیات قبل و بعد از آن و نیز معنای واژه توجه کنیم:
 آیات قبل از آیه ۸۷، به بیان سرگذشت اقوام پیشین و برخی از مشکلات و سختی‌هایی که انبیا در راه تبلیغ دین با آن مواجه بوده اند، می‌پردازد. از جمله این مشکلات، تکذیب و استهزای مشرکان و همچنین تهدیدها و آزار و اذیت آنهاست.
 آیه ۸۷، «وَلَقَدْ آتَيْنَاكَ سَبْعًا مِنَ الْمَثَانِي وَالْقُرْآنَ الْعَظِيمَ»، به عنوان یک تسکین و دل‌داری برای پیامبر (صلی الله علیه و آله) نازل شده است. خداوند در این آیه به پیامبر (صلی الله علیه و آله) یادآوری می‌کند که با وجود تمام این مشکلات، او از مواهب بزرگی برخوردار است که هیچ چیز با آن برابری نمی‌کند. آیات بعد از آیه ۸۷، به بیان برخی از فرامین و سفارش‌ها به پیامبر اکرم (ص) و ویژگی‌ها و فضائل قرآن کریم می‌پردازد و به پیامبر (صلی الله علیه و آله) سفارش می‌کند که به این آیات توجه کند و از آنها پیروی نماید.

با توجه به سیاق و نیز شأن نزول آیه (واحدی، ۱۴۱۱، ص ۲۸۳) آیات سوره حجر در مقام امتنان بر پیامبر گرامی اسلام و مسلمانان بیان می‌دارد که برترین سبب فخر و فروشی اهل کتاب- یعنی اطلاع از کتاب آسمانی و وحی الهی- و وحیی افزون بر آنچه در اختیار دارند، به پیامبر اسلام بخشیده شده است (دهقانی، ۱۴۰۱).

واژه «مثنائی» در متون عربی در هشت معنای مختلف استعمال شده که «آرنج و کاسه زانو» معنای اصلی آن است. (ازهری، ۱۴۲۱، ج ۱۵، ص ۱۰۱) دو معنای همنشین با ماده «ث ن ی» یعنی «جدا شدن دو چیز از یکدیگر» و «تا شدن دو چیز روی هم» - که هر دو مستقیماً از معنای اصلی «آرنج و کاسه زانو» اشتقاق یافته‌اند - معنای انتزاعی‌تر عدد «دو» را در ذهن تداعی می‌کنند: تداعی عدد «دو» برای همنشینی مفهوم ثنویت با ماده «ث ن ی» کافی است. اشتقاق واژه‌هایی از ماده «ث ن ی» که بر عدد «دو» دلالت دارند مثل: الثانی، الإثنین و مثنی، بخاطر همنشینی معنای «دو» با این ماده است (زینلی بهزادان، ۱۴۰۰). بسیاری از مفسران در تحلیل لغوی خود از کاربرد واژه «مثنائی» در قرآن کریم، از احتمال ارتباط این واژه با معنای «تکرار» سخن گفته‌اند (بیضاوی، ۱۴۱۸، ج ۳، ص ۲۱۶؛ آلوسی، ۱۴۱۵، ج ۱، ص ۴۰؛ زمخشری، ۱۴۰۷، ج ۲، ص ۵۸۷؛ فخررازی، ۱۴۲۰، ج ۱۹، ص ۱۶۰؛ ابن عاشور، بی‌تا، ج ۱، ص ۱۳۳؛ سید قطب، ۱۴۱۲، ج ۵، ص ۳۰۴۸).

برخی مانند علامه طباطبایی و آقای تهرانی واژه «مثنائی» را جمع «مثنیّه» و به معنای «معطوف» می دانند (طباطبایی، ۱۴۱۷، ج ۱۷، ص ۲۵۶؛ صادقی تهرانی، ۱۳۶۵، ج ۲۵، ص ۳۲۶). معنای «تکرار» نیز در برخی مصادیق با معنای «عطف» قابل جمع است و آن جایی است که عطف به واسطه تکرار عنصری مشابه میان معطوفات صورت پذیرد. برای مثال در قالب ادبی «مثنوی» که به آن مزدوج نیز گفته می شود (تهانوی، ۱۹۹۶، ج ۲، ص ۱۴۵۵ و ۱۵۲۴).

با توجه به راهبرد تفسیری «توجه به باهم آیی موضوعات قرآنی در فهم و تفسیر قرآن» که بر جستن جانشین های آیه ای خاص در توالی های مشابه موضوعی در دیگر سور قرآن استوار است، به کارگیری این روش در تفسیر آیه ۸۷ سوره حجر نشان می دهد که مراد از تعبیر «سبعاً من المثنائی» بخش هایی از قرآن است که مضمون آنها در کتاب آسمانی پیشین آمده است. کلمه «مثنائی» در این تعبیر به تکراری بودن این آموزه ها اشاره دارد و کلمه «سبعاً» نیز نهایتاً بر این دلالت می کند که همه ویژگیها و آموزه های کتاب های آسمانی پیشین در قرآن وجود دارد. همچنین «القرآن العظیم» در ادامه آیه، به بخش های غیر تکراری قرآن ناظر است و این نگاه به محتوای قرآن و نیز توصیف بخش غیرتکراری به عظمت متناسب با مقام امتنان موجود در آیه است. (دهقانی، ۱۴۰۱، ص ۱۴۹)

طبیعتاً جایگزینی «متالی» به جای «مثنائی» باعث عدم برداشت این مفاهیم متعالیه و نیز به هم خوردن تناسب موجود در آیه خواهد شد.

۲-۳-۲. آیه ۲۳ در سوره زمر

محتوای اصلی سوره زمر دعوت به توحید و اخلاص در عبادت است. آیات نخستین سوره زمر شامل آیاتی است که دلایل حقانیت آیین یکتاپرستی و وظایف پیامبر برای دعوت انسان ها به توحید را بیان می کند و آیه ۲۳ در همین فضای قرآنی قرار گرفته است. «اللَّهُ نَزَّلَ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ كِتَابًا مُتَشَابِهًا مَثَانِي تَقْشَعْرُ مِنْهُ جُلُودُ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ ثُمَّ تَلِينُ جُلُودُهُمْ وَقُلُوبُهُمْ إِلَى ذِكْرِ اللَّهِ». با توجه به سبب نزول آیه (واحدی، ۱۴۱۱، ص ۳۸۳) و نیز با توجه به اینکه قرآن در این آیه «أحسن الحديث» اطلاق شده است، خداوند متعال، قرآن کریم را که برترین و نیکوترین سخن (أحسن الحديث) است، نازل فرموده است. صفت «أحسن» که از ریشه «حُسْن» گرفته شده، بر زیبایی بی همتا و سرآمد بودن این کتاب آسمانی در میان تمامی سخنان دلالت دارد. همچنین واژه «حديث» در این عبارت، به معنای «سخن نو و تازه» است که از طریق وحی و شنیدن به انسان می رسد. «بدین جهت قرآن را حدیث گفته که کلام خداوند است و به کلام حدیث گفته می شود و لذا به کلام رسول خدا (ص) حدیث می گویند، و نیز به این جهت حدیث گویند که چون بعد از همه کتب آسمانی بوده و حدیث می- باشد، و بهترین حدیث است چون دارای فصاحت بسیار و اعجاز بوده و شامل جمیع ما یحتاج مکلفان است که عبارت باشد از: ادله توحید و عدل و بیان احکام شرع و غیر از اینها از مواعظ و داستانهای پیامبران و بیم و امیدها...» (طبرسی، ۱۴۰۸، ج ۸، ص ۷۷۲) این «أحسن الحديث» است، حُسن علمی دارد، حُسن عملی دارد و جامع الاطراف است. این جامعیت و تازگی در عبارت «کتاباً متشابهاً مثنائی تقشعراً» بیان شده است به گونه ای که هر کدام از واژه ها، ویژگی خاصی از اعجاز قرآن را بیان می کند؛ منظور از «متشابه» در اینجا کلامی است که قسمت های مختلف آن با یکدیگر هماهنگ می باشد، هیچ گونه تضادی در میان آنها نیست، خوب و بد ندارد، بلکه یکی از یکی بهتر است. این درست بر خلاف کلمات انسان ها است که هر قدر در آن دقت شود، هنگامی که گسترده گردد، خواه ناخواه اختلافات و تناقض ها و تضادهائی در آن پیدا می شود، بعضی در اوج زیبایی است، و بعضی کاملاً عادی، بررسی آثار نویسندگان معروف و بزرگ، اعم از نثر و نظم، نیز گواه زنده این مطلب است. اما کلام خدا، قرآن مجید این چنین نیست، انسجام فوق العاده و همبستگی مفاهیم، فصاحت و بلاغت بی نظیری که در همه آیاتش حاکم است، گواهی می دهد: از کلام انسان ها نیست.

تعبیر مثنائی، یعنی در آن مکررات است (تکرار مباحث مختلف، تکرار تلاوت، تکرار نزول، تکرار حقیقت در هر زمان)، اما تکراری که هرگز ملالت آور نیست، بلکه شوق انگیز است و نشاط آفرین، و این یکی از اصول مهم فصاحت است که انسان به هنگام لزوم چیزی را برای تاثیر عمیق بخشیدن، تکرار کند، اما هر زمان به شکلی تازه و صورتی نو که ملالت خیز نباشد. به علاوه، مطالب مکرر قرآن، مفسر یکدیگر است، و بسیاری از مشکلات از این طریق حل می شود (مکارم شیرازی، ۱۳۷۴، ج ۱۹، ص ۴۵).

بعد از این توصیف، به آخرین ویژگی قرآن در این بحث، یعنی مساله نفوذ عمیق و فوق العاده آن پرداخته، می گوید: (از شنیدن آیات این قرآن لرزه بر اندام خاشعان از پروردگار می افتد.

همان گونه که بیان شد این واژه ها، کتاب قرآن را به عنوان «زیباترین سخن نو و جدید» وصف کرده اند به گونه ای که متمایز از هر کتاب دیگری بوده و ملالت را از انسان می گیرد. حال باید قضاوت کرد که آیا «متالی» که به معنای نغمه های خوانده شده است، می تواند کتاب را این چنین وصف کند؟!

۴-۲. نقد قرآنی

۱- نحوه قرائت آیات در قرآن کریم به صورت ترتیل یاد شده است: «و رتلناه ترتیلاً» (فرقان / ۳۲)، پیامبر اکرم (ص) را نیز به اینگونه قرائت امر کرده است: «و رتل القرآن ترتیلاً» (مزل / ۴) روشن است که پیامبری که قبل از هر چیز افتخار بندگی پروردگار خویش را دارد، به امر الهی گردن نهاده و به گونه ترتیل قرائت می نموده است.

ترتیل از ریشه ی «رثل» به معنای زیبایی چپش و هماهنگی به بهترین وجه است. (مصطفوی، ۱۳۶۰، ج ۴، ص ۴۶) در اصطلاح، آنچه که از روایات بدست می آید (طبرسی، ۱۴۰۸، ج ۱۰، ص ۵۶۹؛ طریحی، ۱۳۶۷، ج ۲، ص ۱۴۲)، شامل بیان و اظهار کامل آوای زبان قرآن به صورتی روشن و واضح و رعایت وقف در پایان هر آیه و دیگر مواضع درون آیه ای می باشد.

بدین ترتیب، شیوه اقرا و قرائت پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله و سلم) در همه مراحل ابلاغ، آموزش، ترویج و تثبیت قرائت قرآن به شیوه ترتیل بوده است. یعنی آیات قرآن را فراز به فراز و آیه به آیه، به گونه ای شمرده و با دقت و ظرافت، آرام و با تأنی، گویا و رسا و ساده و آسان ادا می کردند تا هر مستمعی بتواند یکایک اجزای کلام خدا را به طور واضح، درک و فهم کند و آن ها را به آسانی به ذهن و قلب خویش بسپارد (رجبی، ۱۳۸۹، ص ۷۰) و از آنجا که کیفیت اقرا و قرائت قرآن (کیفیت آموزش) با دریافت درست و درک و فهم آن (کیفیت یادگیری) رابطه ای محکم و مستقیم دارد، درک و فهم آیات و سوره ها (واحد های یادگیری) نقش مهمی در جلوگیری از فراموشی آن ها و استحکام بخشیدن و نظم دادن به آن ها در قلب و ذهن قرآن آموز دارد. (همان، ص ۷۴)

۲- اغلب قرآن پژوهان قرآن را مصدری بر وزن «فعلان» از ریشه «قَرَأَ - یَقْرَأُ» دانسته اند به معنی اتباع و تتبع حروف در حال خواندن، که از این منظر با واژه «تلاوت» به یک معنی می باشد. (ابوالفتح رازی، ۱۳۶۵، ج ۱، ص ۶؛ طوسی، بی تا، ج ۱، ص ۱۸؛ سیوطی، ۱۴۱۶، ج ۱، ص ۱۸۴). در این صورت، قرآن اسمی است برای آنچه که قرائت می شود و به تعبیر دیگر، این کلمه مصدری است به معنای اسم مفعول؛ در نتیجه، لفظ «قرآن» به معنی «مقروء» [خوانده شده] است (فخر رازی، ۱۴۲۰، ج ۵، ص ۸۶؛ طبرسی، ۱۴۰۸، ج ۱، ص ۱۴؛ طبری، ۱۴۱۵، ج ۱، ص ۳۳؛ کاشانی، ۱۳۴۴، ج ۱، ص ۷) به عبارت دیگر «مُتْلُو» که واژه مورد ادعای جیمز بلمی است با قرآن هم معنی می باشد. قرآن بیش از پنجاه وصف را به دلیل غنا و جامعیت این کتاب برای آن عنوان می کند، که هر یک گوشه ای از کمال و جمال بی شمار و بی پایان آن را نشان می دهد و هیچ کدام هم معنا با قرآن نیست.

نتیجه گیری

دیدگاه جیمز بلمی درباره اصلاح واژه «المثانی» به «المتالی» در آیه ۸۷ سوره حجر با چالش های زیادی مواجه است: واقع قرآن آن است که خوانده می شود، نه آن چه نوشته شده است، و قرآن موجود، طبق شواهد تاریخی، از زمان پیامبر تا به اکنون تحریف نشده و به صورت متواتر نقل و قرائت شده است. رسم الخط مصحف عثمان به مصاحف بعدی استنساخ شده و نیز به نسخ بعد از آنان تا مصاحفی که امروز در دست ماست، منتقل شده است و این واقعیتی روشن است که با بررسی نسخ تاریخی از جمله مصحف صنعا کاملاً قابل دفاع است. لذا دیدگاه تصحیف واژه های قرآن، به لحاظ تحلیل تاریخی مستدل نمی باشد.

ضمن اینکه قواعد زبان عربی معیار صحت یا عدم صحت قرآن نیست بلکه قرآن کریم از منابع مهم قواعد ادبیات عرب محسوب می شود؛ ساختار صرفی واژه «مثانی» با «متالی» متفاوت است. چنین قرائتی از هیچ یک از قرا به ثبت نرسیده است و چنین تصحیف یا تحریفی در مصحف هیچ بلدی ثابت نشده است پس در هیچ دوره ای مصحفی به این شکل نوشته نشده بود.

برخلاف واژه «متالی»، اطلاق «مثنائی» بر قرآن شاهد شعری در متون عربی دارد. مفهوم تکرار و انعطاف که در معنای لغوی «مثنائی» با بافت درون متنی آیات ۸۷ سوره حجر و نیز ۲۳ زمر تناسب بیشتری دارد. فرضیه تغییر کتابتی قرآن می تواند مقابل مفهوم آیه «و رَتِّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِیْلًا» باشد که به معنای آموزش و قرائت الفاظ آیات همراه با تأنی و تدبیر در آیات است. وصف «قرآن» با «متالی» که جمع «متلّو» و هم معنای با خود واژه است، پ از فصاحت قرآن به دور است و نیز چنین وصفی در سایر آیات قرآن وجود ندارد.

در آخر کلام پیشنهاد می گردد با انجام مطالعات تطبیقی بیشتر درباره روش شناسی مستشرقان در بررسی قرآن و بررسی نظام مند دیگر فرضیه های مشابه درباره واژگان قرآنی، قائلان به تحریف و تصحیف قرآن را مسکوت کرده و بر وحیانی بودن قرآن و وثاقت تاریخی آن صحنه گذاشت.

منابع

- قرآن کریم. ترجمه الهی قمشه ای.
- آلوسی، محمود. (۱۴۱۵). *روح المعانی فی تفسیر القرآن العظیم*. تحقیق علی عبدالباری عطیه، بیروت: دارالکتب العلمیه.
- ابن عاشور، محمد بن طاهر. (بی تا). *التحریر و التنویر*. بی جا: بی نا.
- ابوالفتح رازی، حسین. (۱۳۶۵)، *روح الجنان و روض الجنان*، مشهد: بیت النور.
- ابن عطیه اندلسی، عبدالحق. (۱۴۲۲). *المحرر الوجیز فی تفسیر الکتاب العزیز*. تحقیق عبدالسلام عبدالشافی محمد، چاپ اول، بیروت: دارالکتب العلمیه.
- ابوزهره، محمد. (۱۳۷۹). *معجزه بزرگ پژوهشی در علوم قرآن*. ترجمه محمد ذیحی، مشهد: بنیاد پژوهشهای اسلامی.
- ازهری، محمد بن احمد. (۱۴۲۱). *تهذیب اللغة*. بیروت: دار احیاء التراث العربی.
- الویری، محسن. (۱۳۸۱). *مطالعات اسلامی در غرب*. تهران: سمت.
- بارانی، محمدضا. (۱۳۹۷). *تاریخ مطالعات اسلامی در غرب*. قم: مرکز بین المللی ترجمه و نشر المصطفی (ص).
- بخاری، محمد بن اسماعیل. (۱۹۸۱/۱۴۰۱). *صحیح البخاری*. استانبول: چاپ محمد ذهنی افندی.
- بیضاوی، عبدالله بن عمر. (۱۴۱۸). *انوار التنزیل و اسرار التأویل*. بیروت: دار احیاء التراث العربی.
- پوین، گرد - آر. (۱۹۹۶). *نتائج فحص لمخطوطات قرآنیة مبکرة فی صنعاء*. در القرآن کنص، تألیف و گردآوری: استیفان وایلد، آی جای بریل.
- تهمانوی، محمد بن علی. (۱۹۹۶). *کشاف اصطلاحات الفنون*. بیروت: مکتبه لبنان ناشرون.
- جعفری، یعقوب. (بی تا). *تفسیر کوثر*. قم: نشر هجرت.
- جواد علی، بی تا، *المفصل فی تاریخ العرب قبل الاسلام*، بیروت: دارالعلم للملایین.
- حاجی اسماعیلی، محمدرضا ؛ نجات بخش آزادانی، علیرضا. (۱۴۰۱). *نقد مقاله «پاره ای از پیشنهادات اصلاحی مصحف» اثر جیمز بلمی*. نشریه مطالعات تاریخی قرآن و حدیث، دوره ۲۸، شماره ۷۱، صفحه ۴۷-۶۹. Dor: 20.1001.1.17358701.1401.28.71.3.1
- حسان بن ثابت. (۱۹۷۴). *دیوان*. تحقیق ولید عرفات، بیروت: دار صادر.
- حمد، غانم قدوری. (۱۳۷۶). *رسم الخط مصحف*. ترجمه یعقوب جعفری، تهران: اسوه.
- خویی، ابوالقاسم. (۱۳۸۷). *البیان فی تفسیر القرآن*. چاپ ششم، تهران: انتشارات دارالکتب.
- دانی، عثمان بن سعید. (بی تا). *المقنع فی رسم مصاحف الامصار*. تحقیق محمد صادق قمحاوی، قاهره: مکتبه الکلیات الازهر.
- دهقانی قناعتستانی، مهدیه. (۱۴۰۱). *تعیین مصداق «سبعاً من المثنائی» در آیه ۸۷ سوره حجر با توجه به باهم آیی موضوعات در قرآن کریم*. مجله تحقیقات علوم قران و حدیث، دوره ۱۹، شماره ۱ - شماره پیاپی ۵۳، صفحه ۱۲۱-۱۵۵.
- رامیار، محمود. (۱۳۶۲). *تاریخ قرآن*. تهران: امیرکبیر.
- رجبی، محسن. (۱۳۸۹). *آیین قرائت و کتابت قرآن کریم در سیره نبوی*. چاپ دوم، قم: بوستان کتاب.

- زمخشری، محمد بن عمر. (۱۴۰۷). *الكشاف عن حقایق غوامض التنزیل*. بیروت: دارالكتاب العربی.
- زینلی بهزادان، فرهاد. (۱۴۰۰). معنائشناسی «مثنائی» در قرآن کریم با رویکرد زبان‌شناسی اجتماعی، مجله مطالعات قرآن و حدیث، دوره ۱۴، شماره ۲، صفحه ۲۳۹-۲۶۲، [10.30497/quran.2020.14882.2909](https://doi.org/10.30497/quran.2020.14882.2909).
- سید قطب، ابراهیم. (۱۴۱۲). *فی ظلال القرآن*، قاهره: دارالشروق.
- سیوطی، جلال الدین. (۱۴۱۶). *الدر المثنوی فی تفسیر المأثور*، قم: کتابخانه آیه الله مرعشی نجفی.
- صادقی تهرانی، محمد. (۱۳۶۵). *الفرقان فی تفسیر القرآن بالقرآن*. چاپ دوم، قم: انتشارات فرهنگ اسلامی.
- صدر، سیدحسن. (۱۳۷۵). *تأسیس الشیعه لعلوم الاسلام*. بیروت: مؤسسه الاعلمی.
- طباطبائی، سید محمد حسین. (۱۴۱۷). *المیزان فی تفسیر القرآن*. چاپ پنجم، قم: دفتر انتشارات اسلامی جامعه‌ی مدرسین حوزه علمیه قم.
- طبرسی، حسن بن فضل. (۱۴۰۸). *مجمع البیان فی تفسیر القرآن*. بیروت: دارالمعرفه.
- طبری، ابن جریر، (۱۴۱۵). *جامع البیان عن تأویل آی القرآن*. به کوشش صدقی جمیل العطار، بیروت: دارالفکر.
- طریحی، فخرالدین. (۱۳۶۷). *مجمع البحرين*. تحقیق احمد حسینی، تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی.
- علی بیگی، رضوان؛ چارقی، عبدالرضا. (۱۳۸۸). *سیر تحول خط کوفی در نگارش قرآن های سده اول تا پنجم هجری و بررسی ساختار آن*. مجله نگره، شماره ۱۲، صفحه ۵ تا ۱۸.
- فاضل لنکرانی، محمد. (۱۳۹۶). *مدخل/التفسیر*. تهران: مطبعة الحیدری.
- فخر رازی، محمد بن عمر. (۱۴۲۰). *مفاتیح الغیب (التفسیر الکبیر)*. بیروت: دار إحياء التراث العربی.
- کاشانی، فتح‌الله. (۱۳۴۴). *منهج الصادقین*. تهران: راه حق.
- مختار عمر، احمد. (۱۹۸۸/۱۴۰۸). *معجم القراءات القرآنیة*. چاپ سوم، بی‌جا: مطبوعات الجامعه الکویت.
- مصطفوی، حسن. (۱۳۶۰). *التحقیق فی کلمات القرآن الکریم*. تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب.
- معرفت، محمدهادی. (۱۳۸۶). *علوم قرآنی*. قم: مؤسسه فرهنگی التمهید.
- مکارم شیرازی، ناصر. (۱۳۷۴). *تفسیر نمونه*، چاپ بیست و ششم، قم: دار الکتب الإسلامیه.
- واحدی، علی بن احمد. (۱۴۱۱). *اسباب نزول القرآن*. بیروت: دار الکتب العلمیه.

-James A. Bellamy, «some proposed emendations to the text of the Koran», in *Journal of the American Oriental Society*, 113iv (1993) pp..

-Sadeghi Behnam and Uwe Bergmann (2010). 'The codex of a Companion of the Prophet and the Qurān of the Prophet', *Arabica: Journal of Arabic and Islamic Studies*

-Nöldeke, T. (1919). *Geschichte des Qorans*, Vol. 1. Leipzig: Dieterich'sche Verlagsbuchhandlung.

-Wansbrough, J. (1977). *Quranic Studies: Sources and Methods of Scriptural Interpretation*. Oxford University Press